

I k 70.

KNIHOVNA PRÁCE A POKROKU

ČÍSLO 1.

Z A 3 K ě

JUDr. KAREL RŮŽIČKA

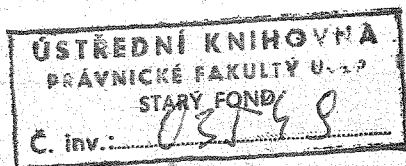
**ODLUKA
STÁTU OD CÍRKVE**

čís. 1955/I

1922

NÁKLADEM VYDAVATELSKÉHO DRUŽSTVA „PRÁCE“, ZAPS. S. S. R. O. V BRNĚ

I. Úvod.

Činnost cirkve od státu stala se heslem dne. Mluví, píše se o ní, užívá se jí jako účinného agitačního prostředku politického pro i proti. Jest pravda, že nová, moderní době odpovídající úprava poměru mezi státem a církvemi jest naléhavou otázkou přítomné doby, která žádá jejího neodkladného řešení, že zejména v naší republice nabývá tato otázka eminentní důležitosti, poněvadž poměr československého státu k církvím nevyhovuje kulturnímu stupni, k jakému většina obyvatelstva dospěla. V tomto směru nemá naše republika vlastní tradice. Vliv naší reformace na poměr mezi státem a církví byl zahlazen pozbytím politické samostatnosti a potom nastalou protireformací. Získavše po světové válce politickou svobodu vstoupili jsme vůči církvím do onoho stavu, jaký byl za starého Rakouska, ježto právní řád Rakouska stal se právním řádem nového státu. Totéž platí skoro v plné míře i o Slovensku.

Pokusíme se stručně ujasnit si problém poměru mezi moderním státem a církvemi, kriticky jej rozebratí a objektivně rozřešití vzhledem k našemu státu. Předem třeba však hned zde zdůraznití, — a toho měli by si býti vědomi ti političtí a ústavní činitelé československé republiky, kterým bude otázkou touto se zabývati — že moderní úprava poměru státu k církvím není jen otázkou politickou, ale — a neváhám tvrditi, že hlavně — otázkou kulturního pokroku a otázkou nábožensko-mravní.

Prvně nutno si ujasnití pojem státu a pojem cirkve, při čemž stranou ponecháme všechny učené theorie státovědecké o vlastní podstatě státu.

Stát jest organizace lidí obývajících určité území (teritorium) s vlastní neobmezenou mocí. Se stanoviska teleologického jest účelem moderního státu zaručiti všem občanům plný rozvoj jejich individuality a zajistiti jim ukojení všech sociálních potřeb. Stát na svém území jest suverenní, neobmezený, to jest, jeho právní řád nesnese vedle sebe jiného právního řádu kontradiktorického. Pokud na státním území jsou veřejné korporace (země, župy, okresy, obce a j.) s mocí vydávati zákony a nařízení, nečiní tak ze své vlastní moci, nýbrž odvozují toto své právo z plnosti moci státní.

Církev jest organizací lidí náležejících k určité náboženské konfesi. Účelem církve jest, resp. má býti, dbáti o to, aby život jejích členů shodoval se s náboženskými názory, představami, pokud se týče, dogmaty jejího náboženského vyznání.

Pojmový rozdíl mezi státem a církvemi jest, jak vidno, ten, že stát jest organizací sice také osobní, ale na určitém, přesně omezeném území, kdežto církve jsou organizacemi čistě osobními, ony ve svém rozpinání nedoznávají prostorového omezení. Evangelické církve jsou sice organizovány teritoriálně, ale toto územní omezení jest jimi voleno dobrovolně, není však formální závadou, aby se organizovaly stejně mezinárodně, jako na př. katolická církev, již ve svých výkladech hlavně budeme míti na zřeteli.

Definice státu a církve jsou pro posouzení jejich vzájemného poměru velmi důležité, neboť již z nich plynou zajímavé logické důsledky, jak později se ještě zmíníme, a jež také při řešení problému poměru státu k církvím nesmí býti opomíjeny.

Náležitě pochopení celého dosahu problému poměru státu a církvi, porozumění dnešnímu stavu a možnost odhadnouti jeho vývoj v budoucnosti předpokládá znalost historického vývoje onoho poměru; jest zajisté dnešní stav výsledkem staletého procesu, možno přímo říci boje, nad nějž historie snad nezná velkolepějšího, ale také ne urputnějšího. Podotýkáme, že v tomto stručném vyličení historie poměru mezi státem a církví půjde nám spíše o povšechnou charakteristiku jednotlivých období, než o hromadění dat.

II. Dějiny poměru mezi státem a církvemi.

1. Antika.

Starověku nebyl znám poměr mezi státem a církví; v antice náboženství bylo kusem státního zřízení, inhaerentní (neodlučitelnou) částí veřejného života. Zejména těžko lze mluviti o poměru mezi státem a církví ve státech starověkých, poněvadž zůstává nám neznámou sama podstata těchto států, takže nemáme o nich přesného vědeckého názoru.

U Řeků a zejména u Římanů náboženství bylo náboženstvím státním v tom nejvlastnějším slova smyslu, jak tomu dnes rozumíme; u těchto národů náboženství sloužilo bezvýhradně zájmům státním, státní zřízení v něm docházelo vyššího zhodnocení. Přes to však byli Římané k náboženstvím jiných národů velmi snáseliví, pokud podstata těchto cizí náboženství nesměřovala proti organizačním principům římského státního zřízení. Toleranci Římanů poznáme nejlépe z té okolnosti, že božstva jiných národů, jakmile byli Římany podrobeni, stávala se římskými státními božstvy, náboženství takových národů částí státního náboženství světového římského imperia.

Kdežto u Řeků a Římanů sloužilo náboženství zájmům státu, u Židů stát sloužil židovskému náboženství; zde byl stát náboženství podřazen. Skutečným vládcem byl bůh Jehova, král židovský byl pouhým vykonavatelem božích rozkazů. V židovském státě setkáváme se s přísně provedenou bohovládou čili theokracií. Náboženství jiných antických národů byla národním, židovské náboženství tvrdilo o sobě, že jest určeno pro všechno lidstvo — pokládalo se za náboženství universální.

2. Od vzniku křesťanství až do 11. století.

Ve svých počátcích se křesťanství o stát vůbec nestaralo, věnujíc veškeru svou pozornost opravdovému, vskutku náboženskému životu svých horlivých vyznavačů. Pro veřejný a občanský život nejevilo pražádného zájmu, myslí přívrženců obracelo jedině ke království božím, životu posmrtnému. Učením o království božím vzbudilo křesťanství na rozhodujících místech římského

státu podezření, že sleduje politické cíle, římskému státnímu zřízení nepřátelské. V tomto podezření Římanů věží příčina t. zv. pronásledování křesťanů. Nebyli tedy první křesťané pronásledováni z důvodů náboženských, nýbrž politických.

Radikální obrat nastal počátkem IV. stol. po Kr., když vládcem římské říše se stal Konstantin, zvaný Veliký. Bystrý panovník rozpoznal mravní úpadek a nedostatečnost římského státního náboženství, a rozhodl se uznati křesťanství a učiniti je náboženstvím státním, aby posílilo základy jeho říše. Vyvolil si v mladém, činorodém, pokročilejším a mravně silném křesťanství prostředek k utužení státní moci. Ediktu milánského z r. 313, jímž uznána náboženská svoboda křesťanů, Konstantin nevydal z náboženských motivů, nýbrž z důvodů politicko-státních. Důkazem pro to jest i ta okolnost, že Konstantin až do konce svého života křesťanem se nestal. Od jeho dob mělo křesťanství ve státě vykonávati tutéž funkci, jakou kdysi vykonávalo náboženství Římanů. Křesťanství mělo se státi státním náboženstvím. Fakticky se jím stalo už za Konstantina, zákonem za takové bylo prohlášeno od jeho nástupců.

Od časů Konstantina Velikého začíná se budovati velkolepá církevní organizace. Jako vzor pro mnohá zařízení vzata státní organizace. Obvody církevní spadají v jedno se správními okrsky státními; dle vzoru státního byrokratismu vzniká církevní hierarchie; dioecese — církevní provincie — patriarcháty nám to dosvědčují. Církevní organizační činnost postupuje tak rychle, že už na koncilu v Nicaei r. 325 vidíme křesťanskou obec zorganizovanou v jednotnou církev. Křesťanská církev na tom ale nepřestává, pracuje organizačně dále, snaží se od státu se, pokud možno nejvíce, osamostatniti, emancipovati, jakoby tušila, že bude musiti v budoucnosti podniknouti těžké boje se státem.

Křesťanská církev nebude však jen své vlastní, na státní nezávislé organizace, ona hledí na vládu a správu státní vykonávati a také ve skutečnosti vykonává značný vliv. V tomto směru má pro sesílení církevní moci nesporně veliký význam císař Justinian, který zákonem církevním přiznal stejnou právní platnost jako státním zákonům.

Organizační tendenci křesťanské církve možno stručně charakterisovati pro tuto dobu slovy: oproti státu se co nejvíce osamostatniti. Třebas však církevní organizace pod tlakem této tendence vznikala, se budovala a osamostatňovala, požívajíc ve státě dalekosáhlých politických a majetkových výhod i privilegií, přece církev v této době ochotně nad sebou uznávala svrchovanost císařovu. Císař nebyl jen hlavou státu, byl také hlavou církve: svolával církevní sněmy, vydával svým jménem církevní zákony, neobmezeně jmenoval a dosazoval v úřad biskupy; císař, ne biskupové, rozhodoval dogmatické a theologické spory. Tento právě vylíčený poměr mezi státem a církví nazýváme byzantinismem, poněvadž vznikl na východě, kam od doby Konstantina Velikého a jeho nástupců se přesunulo politické středisko tehdejšího světa, nebo také caesaropapismem, ježto císař vlastně byl současně papežem církve.

Na evropském západě vyvíjela se církevní organizace samostatně a namnoze i proti východní církvi. Západní církev byla na státní moci nezávislejší, protože tu vlivem t. zv. stěhování národů politické poměry byly rozhárané a následkem toho moc státu upadla. Oproti východní církvi byla západní církev také vnitřně dokonalejší, starajíc se více o ryzost církevní nauky a nábožensko-mravní život svých přívrženců.

Na západě záhy vzrůstá a uplatňuje se moc a převaha římského biskupa. Napomáhala tomu tradice o apoštolu Petrovi jako zakladateli římského biskupství a odtud také stolec římského biskupa byl jmenován sedes apostolica, t. j. apoštolská stolice, kteréhožto názvu užívá se dodnes o papežském trůnu. Přes to však nemůže býti z této okolnosti usuzováno, jakoby biskup římský od počátku byl uznáván za hlavu křesťanského světa. Ještě kolem r. 600 znamenitý papež Řehoř I. odmítl užívati titulu universálního patriarchy a nazval se »služebníkem služebníků božích«. Primát biskupa římského nemůže býti pro tuto dobu odvozován ani ze skutečnosti, že římscí biskupové užívali titulu »papa«, poněvadž máme historicky dokázáno, že téhož pojmenování užívali také jiní biskupové, jako na př. biskup alexandrijský. Že konečně římský biskup nebyl od počátku uznáván za náčelníka církve, toho důkazem je rozpor mezi biskupem římským

a cařihradským. Tento boj o prvenství v církvi skončil roztržkou na východní a západní církev. Třeba ovšem připomenouti, že rivalita jmenovaných dvou církevních hodnostářů nebyla jedinou příčinou rozkolu, že schisma přivodily i příčiny jiné — dogmatické nesrovnalosti.

Církev západní také brzy rozpoznala, že stojíc osamocena jest slába. Hledala proto spojení se státem, aby pomocí jeho zmohutněla a pak jej ovládla. Na západě byli to králové frančtí, kteří církev, hlavně římského biskupa, zahrnovali svou přízní. Obě strany dobře počítaly. Římský biskup pomocí králů franských nabyl rozsáhlého majetku a nebývalé politické moci, franští panovníci slunce se v přízni vysokého církevního hodnostáře dodávali touto milostí zvláštního lesku koruně franské říše. Tak od Pipina, krále franského, dostalo se církvi území bývalého patriarchátu ravenského, které se stalo základem budoucího církevního státu. V odměnu za to byl Pipin od papeže jmenován římským patriciem. Římský patriciat franských králů za Karla Velikého byl nahrazen císařským titulem.

Přes všechnu přízeň a podporu, kterou franští králové poskytovali církvi, nikdy nepřipustili, aby moc státní klesla níže, než církevní. Naopak vždy udržovali vzťahující se církevní vliv v pravých mezích. Poměr církve ke státu v této době na západě v mnohém podobá se poměru, jež zoveme byzantinismem, s tím rozdílem jen, že na západě římský papež vůči světskému panovníkovi uchoval si samostatnost při rozhodování otázek ryze církevních. Celkem možno říci, že až do doby Karla Velikého papež byl od světského panovníka odvislý, za Karla Velikého stál vedle něho, po Karlu Velikém nad ním a mnohdy i proti němu. Po Karlově smrti dovedli římscí papežové výborně využití rozpadu mohutné říše franské, těžiti z politické slabosti panovníků a poklesnutí státní moci ku prospěchu a zdokonalení církevní organizace, takže koncem I. tisíciletí a počátkem 11. století můžeme církevní organizaci v hlavních rysech pokládati za hotovou.

Právě vylíčený směr církevní politiky byl církvi odvodňován právnícky a nábožensky.

V této době tvoří se počátky samostatného církevního práva, t. zv. práva kanonického. Toto poskytlo vzrůstající církevní moci právní odůvodnění její existence. Vznikly četné sbírky právních padělků, falsifikátů, z nichž nejznámější jsou t. zv. sbírky Lžiisidorské, které pocházejí z 9. stol. po Kristu. Tyto falsifikáty snažily se dokázati právní nároky církve na privilegia, jichž ve státě požívala, nároky na samostatné církevní území (církevní stát — Patrimonium Sancti Petri). Padělanými právními dokumenty mělo býti dokázáno, že privilegia a výsady, které církve měla, nebyly jí uděleny z milosti státní moci, nýbrž, že církev má na ně právně založený nárok.

Se stanoviska theologického zejména sv. Augustin učil dokázati přednost církve před státem. Augustin pokládal stát za plod hříchu, nazýváje jej »latrocinium«, t. j. asi tolik jako peleš lotrovská. »Augustin staví proti sobě civitas dei (obec boží = církev) a civitas terrena (obec pozemská = stát), stát považuje za nutný následek hříchu: pozemský stát není dílem božím, nýbrž ďábovým. Jakési právo na existenci by měl stát, pokud by sloužil říši (= církvi) boží.« (Jelinek: Všeobecná státověda.) Augustin učil, že vládnouti by měli pouze duchovní. Třebas ultramontanní učení sv. Augustina průběhem doby bylo zmíněno, přece myšlenky Augustinem pronesené určovaly směr církevní činnosti v příštích stoletích, až církev nad státem úplně triumfovala, stavši se universální světovou monarchií.

3. Od 11. století až do reformace.

Řehořem VII. nastoupil na papežský stolec muž, kterého církev potřebovala, aby její vítězství nad státem bylo úplné. Odvážil se — a možno předem říci, že s úspěchem — odnít státu vše, co mu ještě zůstalo z bývalého vlivu na církevní záležitosti. Dříve však, než podnikl útok, hledal pro sebe nějakou mocnou oporu a tuto oporu našel v kleru. Obrátil proto veškeru svou pozornost a úsilí k tomu, aby duchovenstvo se stalo kastou, které nic nevíže se světským, laickým zřízením společenským. »Postřehl, že by to byl marný boj proti světskému zřízení, kdyby duchovenstvo na něm houževnatě lpělo, vázáno jsouc příliš rodinnými ohledy a

spjato se společností laickou svazky příbuzenskými a švakrovskými. Řídě se zásadou, že církev nemůže být od světských vlivů osvobozena, dokud se kněžstvo neodloučí od žen, nastupoval s bezohlednou přísností proti kněžím, kteří nedbali předpisů o coelibatu.« (Profesor dr. Hobza v knize: Poměr mezi státem a církví.) Jakmile papež upevnil svou moc nad duchovenstvem, dal se do boje. Záminkou k němu stal se spor o investituru.

Investiturou rozumělo se ve středověku předání úřadu a majetku s ním spojeného lenním pánem vasalovi. Investitura byla institucí středověkého feudalismu, středověkého zřízení lenního. Zeměpánové a světské vrchnosti, vládnoucí obrovským majetkem pozemkovým, část svých statků propůjčovali nižší šlechtě — vasalům, kteří za to musili zeměpánům a vrchnostem, t. zv. lenním pánům, prokazovat různé služby (na dvoře, ve válce a pod.). Poměr mezi lenním pánem a vasalem nazýval se lenní poměr, propůjčený majetek a úřad s ním spojený léno (Lehen). Akt, kterým lenní pán uváděl vasala v držení a užívání léna, nazýval se investiturou. Lenního poměru a na základě něho se vyvinuvšího lenního práva bylo analogicky použito i tehdy, když světská vrchnost založila nějaký církevní úřad (na př. biskupství) a tento úřad nadala svým majetkem. Ohledně takových světskou vrchností, zpravidla zeměpánem (císařem), zřízených církevních úřadů a majetků vykonával investituru až do papeže Řehoře VII. zeměpán (císař). Zeměpán při investituře uděloval tedy jednak církevní úřad sám, jednak obdařenému předával v držení i majetek s církevním úřadem spojený; uváděl na př. nového biskupa do biskupského úřadu a zároveň za určitých formalit mu odevzdával beneficium — jmění, kterého nově jmenovaný biskup jako takový měl užívati.

Roku 1075 papež Řehoř VII. zakázal veškeru světským panovníkům vykonávanou investituru, stojí na stanovisku, že investitura náleží jen papeži. Císař se tomuto zákazu nepodrobil, vykonával investituru dále a papež za to dal ho do klatby. Tak rozpoutal se mezi papežem a císařem mohutný boj, který trval půl století. Nás nezajímají podrobnosti jeho průběhu, zajímá nás však jeho výsledek. Ten byl pro církev příznivý. Boj o inve-

stituru skončil kompromisem, konkordátem wormským, uzavřeným mezi papežem Kalixtem II. a císařem Jindřichem V. r. 1122. Od wormského konkordátu začala se přesněji než dosud lišiti spirituální, t. j. duchovní a temporální, t. j. majetková stránka církevních úřadů. V církevní úřad, t. j. jeho duchovní stránku, měl na příště kandidáta uváděti papež, a to symbolicky odevzdávaje mu berlu a prsten, jmění s církevním úřadem spojené měl odevzdávati císař podávaje kandidátu žezlo. Tímto způsobem církev ovládla úplně spirituální stránku církevních úřadů, státu zatím ponechávajíc temporální stránku. Během času však církev osazovala církevní úřady výhradně, prohlásivši majetkovou stránku jako vedlejší za podřízenou duchovní stránce. Jako nepatrnou náhradu za bývalé vlastnictví církevních statků ponechala církev dřívějším jejich majitelům pouze patronátní právo (právo dozoru na církevní úřad a právo navrhovati kandidáta naň). Nestačilo však ani to; církev hájila názor, že i to značně omezené patronátní právo není ničím, nač by světské vrchnosti měly právní nárok, nýbrž že jest privilegiem církví dobrovolně a svobodně udělovaným.

Vítězným skončením boje o investituru nabyla moc církve a římského papeže nebývalé síly. Papež v pravém slova smyslu dosazoval a sesazoval panovníky, dával je do klatby, rozdával královské koruny, sproštoval, jak se mu to hodilo, poddané věrnosti a poslušnosti vůči vrchnosti. Z papežových rukou přijali korunu králové Uher, Čech, Polska, Chorvatska, Portugalska, Norvéžska, Skotska, Korsiky, Sardinie, Sicílie, Arragonie. Jen Kastilie a Francie hájily a uhájily proti Římu svou samostatnost. Jaké výše dostoupila světovládná moc římského papeže v 12. a 13. stol., o tom učiníme si pravou představu, když si přečteme Zenzelinovu glossu k Extravagantám Joh. XXII. t. 14 c. 4, kde jest papež nazýván »Dominus deus noster papa« (Pán bůh náš papež). Vrchol papežské moci znamená bulla Bonifáce VIII. »Unam sanctam« z r. 1302, kde doslovně stojí: »Slavnostně prohlašujeme veškerému lidskému stvoření, že podřízenost římskému papeži jest podmínkou spasení«. Jen jediný panovník postavil se energicky na odpor troufalému tónu této bully. Král francouzský Filip IV., ře-

čený Sličný, zasadil se vši svou autoritou, aby bulla Bonifáce VIII. ve Francii publikována nebyla.

Církev dosáhla v této době vrcholu moci; nikdy v minulosti a nikdy v budoucnosti nebyla tak silna: naproti státu byla nejen samostatná, ale stála nad ním. Učení sv. Augustina o státě a církvi provedeno prakticky. Církev pokládána za zřízení božské, stát za zřízení světské, tedy nižší. Hlavní úkol státu spatřován ve středověku v tom, že měl poskytovat ochranu církevním zařízením. Funkce, které dnes vykonává stát v sociálním životě jak národů tak jednotlivců, vykonávala ve středověku církev. Ona starala se o školství, pěstovala filosofii, literaturu, umění, zakládala a spravovala humanitní ústavy, nemocnice, plnila zkrátka všechny sociální, kulturní a hospodářské úkoly tehdejší doby. Státní moc byla v naprostém úpadku. Oproti grandiosní jednotnosti a uniformitě mezinárodní církevní organisace stojí úplná roztržičnost politická, směr státu a státech mezi sebou se svářících, postrádajících velké politické koncepce (jen Francie činila výjimku). Císařská hodnota byla spíše ozdobou než skutečným mezinárodním činitelem s politickou mocí.

Naproti znamenité soustavě kodifikovaného církevního práva, jež upravovalo stejně, jako nynější státní právo, všechny obory lidského života a vzhledem k tehdejšímu stavu práva v některých oborech (trestním i civilním soudnictví, jednotném kanonickém procesu, právu manželském a patronátním) představovalo značný pokrok, bylo světské právo zvykové, většinou nepsané; a ani toto zvykové právo světské nebylo jednotné; víme, že ve středověku vedle sebe platilo lenní právo, městské právo, právo seelské a j.

Aby odůvodnila vzrůst své moci, vytvořila církev nauku o dvojím meči: meči duchovním jako symbolu vlády duchovní (církevní) a meči světském jako symbolu vlády světské (státní). Dle této theorie odevzdal bůh oba meče církvi. Církev pak dobrovolně světský meč propůjčuje panovníkům, aby vládli dle příkazů církevních a chránili církev proti všem útokům.

Utuzení církevní organisace podporovaly neobyčejně přechytlivé mnišské řády (zejména žebravé).

Stručně vyjádřeno: Středověký církevní názor světo-
tový opřený o scholastickou filosofii ovládl veškeren duchovní i zevnější, soukromý i veřejný život západoevropského lidstva.

Cíl církve byl zřejmý: přivést stát do úplného poddanství církevního, zavést bohovládu na zemi, theokracii. Přes velký úpadek přece však nikdy státní moc neklesla tak hluboce, aby se stala slepým vykonavatelem rozkazů světovládné církve katolické; stát (zejména Francie a Anglie) zachoval si aspoň v některých oborech působnosti samostatnost. Třebas tedy tendence církevní politiky směřovala k cíli poměr mezi státem a církví upravit na podkladě theokratického principu, nezdařila se církvi tato snaha úplně, takže nazýván bývá poměr mezi státem a církví hierokratiem, t. j. klerus ovládal nejen církev, ale i stát.

Světové panství církevní mělo však v sobě nevyčísitelný zárodek rozkladu a zkázy. Církev hledící dosáhnouti světské moci, nevěnovala a nemohla ani věnovati náležitě pozornosti opravdovému životu náboženskému. Dostavil se náboženský a mravní úpadek; o něm netřeba se šířiti, z historie náboženské reformace jest dostatečně znám.

4. Reformace.

Náboženský a mravní úpadek katolické církve vzbudil úsilí o mravní a náboženskou obrodu. Aby se však církev mohla věnovati jen náboženským otázkám, usilováno, aby církev starost o světské záležitosti ponechala světské vládě, státu. Pro nové uspořádání poměru mezi státem a církví měla reformace velký pozitivní význam v tom směru, že světské věci odloučila od věcí náboženské povahy. Hlavně o české reformaci platí slova Masarykova (M. J. Hus a česká reformace): »Naše reformace má zvláštní význam tím, že český národ celý se vzepřel centralisaci římské, že se jako celek postavil proti Římu.« — Úsilí reformační bylo podporováno humanismem, rozmachem vědeckého bádání, které v základech otrásl dosud panující scholastickou filosofii.

Poněvadž reformační úsilí nebylo katolickou církvi přijato, musila reformace nutně vésti k roztržce s katolickou církví a tím k vytvoření nových náboženských

společností, nových církví. Jakmile vzniklo více církví, poměr mezi státem a církví nabyt nové tvářnosti; nebyl to už poměr mezi státem a církví, nýbrž mezi státem a církvemi (katolickou a evangelickými). Ježto za evangelickými církvemi mimo prostý lid — který za feudálních poměrů té doby málo by byl pořídil — stáli také zeměpánové, kterým vedle náboženské reformy šlo zejména o konfiskaci rozsáhlých statků katolické církve, a ježto katolická církev a panovníci jí oddáni nechtěli dlouho uznati náboženské svobody, vedl se dlouhá léta mezi oběma stranami urputný boj, který skončil mírem westfálským roku 1648. Westfálský mír mimo úmluvy rázu mezinárodně-politického obsahuje také hlavní zásady vzájemného poměru státu a církví a poměru mezi církvemi. Mírem tímto byla uznána rovnost tří konfesí, katolického, augspurského a reformovaného vyznání, jím také byla upravena otázka saecularisace církevních statků. Mír westfálský nezaručoval však náboženské svobody bezvýhradně pro všechny lidi, náboženská svoboda platila hlavně pro zeměpány a vrchnosti. Před mírem westfálským praktikované t. zv. ius reformandi, t. j. právo předpisovati poddaným církevní příslušnost, bylo sice tímto mírem zmírněno, přece však i po míru westfálském platila zásada: Cuius regio, illius religio, znamenající, že poddaní mají býti téhož náboženského vyznání jako jejich vrchnost.

V Anglii toleranční aktou z roku 1689 zaručena byla svoboda svědomí; jest zajímavé však na této toleranční aktě, že nepřiznávala náboženské svobody katolíkům jako příslušníkům církve krajně nesnášenlivé.

Katolická církev nezaujala vůči reformaci a jejím výsledkům trpného stanoviska, snažila se dobýti zpět ztracených posic. Tomuto úsilí katolické církve říkáme protireformace a hlavním činitelem protireformačním byl jezuitský řád. »V tomto řádě soustředilo se jádro katolického ducha. Zmocnil se rázem všech pevností, z kterých lze ovládnouti lidského ducha, kazatelny, tisku, zповědnice, akademii. Jeho ucho slyšelo tajnou historii mocných velmožů i krasotinek; u jeho nohou seděla mládež, kterou vychovával až do mužného věku. Literatura i věda, které posud byly na straně nevěry, nyní se

spolčily s orthodoxií. Podrobiv si jižní Evropu, vydal se za vítězstvím po celém světě, nedbaje okeanů, pouští, hladu, moru, zvědá, vězení, mučidel, šibenice. Jesuita se vyskytl v každém přestrojení a v každé zemi. Byli učenci, lékaři, obchodníky, sluhy; na dvorech nepřátelských i v chudých chatřích. Všude rokovali, poučovali, léčili, loudili srdce mladých, povzbuzovali bázlivé a drželi kříž před očima umírajícího. Jejich úkolem bylo též osnovati spiknutí proti trůnům a odpadlickým králům. šffiti zlé zprávy, rozněcovati občanské války, ozbrojovati ruku úkladného vraha. Dovolávali se loyality i svobody a hlásali poslušnost i krajní svobodomyšlnost; právo panovníků, aby zle vládli lidem, i právo každého z tohoto lidu, aby vrazil nůž do srdce špatného panovníka. Jedněm jevíli se přísnými, druhým povolnými a shovívavými ke hříchům; řídili se dle povahy osob, s kterými jednali. Hlavním cílem jejich bylo, aby vechnali kde koho do lůna církve; byl-li to člověk ničemný, bylo přece lépe, aby byl ničemným katolíkem než ničemným protestantem. Pronikali do končin, kam nikdy nevkročila noha jejich krajanů, a kázali jazyky, z nichž obyvatel Evropy nerozuměl ani slova.« (Lord T. B. Macaulay: Úvahy historické a literární.)

5. Osvícenský absolutismus.

Myšlenka svobody svědomí a přesvědčení, zahrnující v sobě i svobodu vědeckého bádání, reformací jednou vyslovená a k platnosti — třeba i jen částečně — přivedená už nezanikla, ba naopak byla příčinou neobyčejného rozmachu vědeckého bádání a filosofického myšlení v 17. a 18. století. Tak vzniká anglický racionalismus (Locke), na jehož podkladě buduje David Hume své přirozené náboženství a hlásá náboženskou snášenlivost. Anglický racionalismus přenesený na francouzskou půdu dává vzniknouti velkolepé francouzské encyklopedii, která v důsledcích svých má mohutný vliv nejen na dalekosáhlé události politické (velká francouzská revoluce) a vznik moderní myšlenky demokracie, ale také na poměr státu k církvím. Francouzská revoluce nepřinesla jen principu demokracie, ale i myšlenku odluky státu od církve. Tím měl býti učiněn konec středo-

věkému, i reformaci ještě zastávanému nazírání na církev jako organizaci důležitější než stát.

Jest zajímavým zjevem 17. a 18. století, že postupujícího pokroku myšlenkového využili ve svůj prospěch panovníci. Jest známo, že 17. a 18. století jsou dobou absolutistického státu s neomezenou mocí panovnickovou. Plně uplatnění absolutismu moci panovnické potkávalo se však s dvěma překážkami — středověkým feudálním zřízením stavovským a církvemi, hlavně ovšem katolickou církví. Kdežto feudalismus ani ne tak politickými jako pokračujícími poměry hospodářskými byl přiváděn k rozkladu, církve nebyly odpůrcem tak nepatrným. Proti nim a zase hlavně proti katolické církvi bylo nutno použití všech zbraní; nejmocnější zbraní byla, jako jest a bude vždy, věda a filosofie. Pokroku vědy použil absolutismus 17. a 18. století proti církvím a proto se mu říká osvícenský absolutismus. Osvícenský absolutismus uplatňoval sice energicky svou autoritu vůči církvím, přes to však nesmíme v tomto jeho jednání viděti snad náběh k odloučení státu od církví; absolutistický stát nestavěl se proti církvi jako takové nepřátelsky, on jen samostatně upravoval svůj poměr k církvi, její moc omezoval, její vliv uváděl do pravých mezí, zkrátka bránil se, aby církev byla překážkou plného rozvoje neomezené moci panovnickovy. Církev, zejména katolická, zůstala nadále státní církví, kde jako taková od staletí už vystupovala. Poměr absolutistického státu k církvi má dosti společného s východním byzantinismem, o němž už byla řeč.

Nejvýrazněji vystoupil osvícenský absolutismus v Rakousku za Josefa II. Každé nařízení papežovo musilo býti před vyhlášením předloženo ke schválení státním úřadům (placetum), od rozhodnutí církevních soudů bylo možno odvolati se k soudům státním (apelatio ab abusu). Roku 1781 byl vyhlášen toleranční patent, který hlavně v českých zemích přinesl velkou úlevu tajným vyznavačům protestantismu. Velkým úspěchem Josefa II. bylo zrušení jesuitského řádu. Smrt Josefova učinila konec reformám na jeho dobu radikálním. Moc katolické církve znovu vzrůstala a stala se na počátku 19. století a celou dobu příští nástrojem politické reakce, která v odměnu za to chránila a rozšiřovala církevní privilegia.

Konec 18. století jest důležitým mezníkem v dějinách poměru mezi státem a církví. Velká francouzská revoluce, jak už řečeno, vyslovila ústy Condorcetovými princip odluky státu od církve, zásadu to na evropské půdě ponejprv přesně a jasně formulovanou a v jednom velkém státě — byť i krátkou dobu — také prakticky provedenou. Myšlenka sama byla už starší. »Silný náběh k rozluce v praxi znamenají náboženské obce novokřtěnců zavrhuječích veřejnoprávní organizaci církví a tím spojení se státem. Jich komunistické spolky náboženské jsou na státu nezávislé organizace s vlastním účelem a vlastními prostředky; ony nereflktují na bractvíh saeculare, na meč světský, jim stačí právo vlastního banu. Tím liší se anabaptismus od idejí velké reformace, která stála ještě na půdě jednoty státu a církve, ale nekryje se s moderní rozlukou pro své zásadní pojetí církve jako společnosti důležitější a s tím související bagatelisování státu. Novokřtěnské církevní obce tvoří však nesporně přechod od typu církve, jež stvořila velká reformace, k typu církve od státu odloučené ve smyslu moderním.« (Hobza: Poměr mezi státem a církví.)

Tak přicházíme k moderní době. Až dosud poměr státu k církvím byl upraven dle principu jednoty státu a církve, v nejnovější době k této úpravě přistupuje systém odluky státu od církve.

Princip jednoty státu a církve v podstatě uznává spojitost veřejného zřízení státního a veřejného zřízení církevního. Při tom zase buď jest stát podřízen církvi, jak tomu bylo ve středověku a odtud až k osvícenskému absolutismu (systém hierokratický), nebo církve a stát jsou moci koordinované, sobě rovné (systém koordinace), nebo konečně jest církve státu podřízena, jako v církvi východní za nástupců Konstantina Velikého a částečně za osvíceného absolutismu (byzantinismus, caesaropapismus).

Odluka státu od církve jest taková úprava poměru mezi státem a církvemi, v níž stát neuznává ani veřejného, historicky vzniklého zřízení církevního ani církevního práva. Po stránce negativní prohlašuje stát odlukou, že neuznává církvi ve smyslu právním, t. j. historicky

vyvinutým organisacím církevním nepřiznává právní osobnosti, neuznává církevního práva, církevních ústavů, církevní moci zákonodárné, soudní a výkonné; církev přestává býti organisací po právu existující, a pokud dále trvá, jest trvání její faktickým, státem právně neuznávaným stavem, který pro obor činnosti státu jest bez významu; stát na církevní účely za odluky ničím nepřispívá. Po stránce pozitivní stát od církve odloučený svým vlastním zákonodárstvím, svými orgány upravuje výlučně všechny poměry veřejného i soukromého života, pokud vůbec vyžadují úpravy se strany veřejné moci. Manželství jest světskou institucí, vyučování na školách jest úplně zlaicisováno, vliv všech konfesí na vyučování odstraněn, o směru, metodě vyučování a výchovy rozhodují zásady čistě vědecké; místo náboženské etiky vyučuje se morálce laické; tvoření moderního názoru náboženského na podkladě vědeckém ponecháno volně každému jednotlivci; plnost občanských práv nezávisí na příslušnosti k nějaké konfesi.

Dle principu jednoty nebo odluky jest upraven v moderní době poměr mezi státem a církví. Pokrok kultury a dosavadní historický vývoj poměru mezi státem a církví jsou důkazem pro názor, že úprava poměru směřuje k odlukovému systému. Státy opouštějí princip jednoty a zavádějí odluku. Nutno ovšem zdůrazniti, že snad dosud nikde nebyla odluka provedena do všech důsledků, poněvadž vliv a moc církví, zejména katolické církve, proti níž hlavně všude odluka jest namířena, jsou tak silny, že nutno s nimi počítati. U katolické církve padá ještě na váhu ta důležitá okolnost, že jest mohutnou, znamenitě organisovanou a proto tím více nebezpečnou mocí mezinárodní.

III. Dnešní stav.

Soudobé státy upravily svůj poměr k církvím, jak právě řečeno, buď dle principu jednoty nebo odluky. Kompromis mezi systémem jednoty a odluky vytvořily státy, které se od církví jen částečně osvobodily; státy tyto nazývá prof. dr. Hobza trefně státy od církví uvolněnými. Možno tedy státy, pokud se týče jich poměru k církvím, rozdělití ve tři skupiny: státy s církvemi

spojené, státy od církví odloučené a státy od církví uvolněné.

a) Státy s církví spojené.

Už shora jsem vytkl, že poměr našeho státu k církvím spočívá na těchže zásadách jako za Rakouska. Třeba si proto ujasniti principy, dle nichž v Rakousku upraven byl poměr mezi státem a církví, ježto Československo právní řád Rakouska prostě recipovalo, t. j. přijalo za svůj, jak ostatně ani býti nemohlo. A tu předem nutno vytknouti, že Rakousko mohlo sloužiti za vzor státu s církví spojeného, ono představovalo ten nejzaostalejší typ poměru mezi státem a církví. Také z toho důvodu neodkladná jest úprava, a sice moderní době vyhovující úprava mezi naším státem a církvemi.

Josefínský systém (poručníkování církve státem) trval v podstatě až do roku 1848, ovšem značně zmírněn, poněvadž tehdy ovládnuvší zásada legitimity (proti principu demokracie přinesenému velkou francouzskou revolucí) prospěla také značně církvím, hlavně ovšem zase katolické církvi, což jest patrné zejména z toho, že r. 1814 znovuzřízen jezuitský řád.

Revoluční vlna r. 1848 nezůstala přirozeně bez vlivu i na poměr státu a církve v Rakousku. Toho roku byla zákonem zaručena svoboda víry; každá náboženská společnost a církev měla právo upravovati své záležitosti samostatně a volně užívati církevního jmění; všechny církve byly podrobeny státním zákonům.

Po roce 1848 nastoupila však v Rakousku vítěznou cestu mocná reakce, která přivedla stát v úplné područí katolické církvi. Roku 1855 uzavřelo Rakousko s papežem konkordát, který obsahoval 36 článků a 10 tajných příloh. Konkordátem z r. 1855 ztratilo Rakousko všechny výhody dobyté osvícenským josefinismem a rokem 1848; církev triumfovala úplně, stát se stal poslušným vykonavatelem církevního mandátu. Konkordát obsahoval v podstatě tyto zásady: Katolické církvi byla zaručena veškerá práva, která jí přísluší dle božského ustanovení a církevních zákonů; stát se zavázal zaručiti církevním úřadům úplně volný styk s papežem. Vyučování katolické mládeže na školách mělo se díti v souhlase s kato-

lickým náboženstvím; vrchní dozor nad náboženským vyučováním byl svěřen biskupům. Všichni učitelé škol národních pro katolíky měli podléhati církevní kontrole, školní inspektory jmenoval panovník na návrh biskupův; soudnictví týkající se manželských a patronátních záležitostí měla vykonávat církev svými soudy dle církevních zákonů; stíhání duchovních osob pro trestné činy bylo vyhrazeno církvi; církev mohla volně a bez omezení se strany státu nabývatí jmění.

Tento pro novodobý stát ponižující stav nemohl mít a neměl ani v Rakousku dlouhého trvání. Rostoucí politický liberalismus dal podnět ke známým politickým událostem 60tých let minulého století a měl vliv i na nové utváření poměru mezi Rakouskem a katolickou církví. Obrat, jaký nastal r. 1867, co se týče poměru státu k církvím, možno krátce charakterisovat jako návrat ke stavu z r. 1848. Státní základní zákony z r. 1867, provedené květnovými zákony z r. 1868 a 1874, poměr mezi státem a církví upravily v podstatě dle těchto zásad: Zaručuje se svoboda víry a svědomí, nezávislost občanských práv na příslušnosti k nějaké konfesi; nikdo nemůže být nucen k náboženským úkonům; každá státem uznaná náboženská společnost a církev má právo veřejně vykonávat bohoslužbu, volně spravovat své vnitřní záležitosti, zůstává v držení a užívání svých ústavů, nadací a fondů, určených pro kulturní, vyučovací a dobročinné účely; církve jsou podrobeny obecným zákonům státním jako každá jiná společnost. Jest zaručena svoboda vědy a vyučování. Náboženské vyučování na školách jest svěřeno náboženským společnostem, stát si však vyhradil dozor.

Všechna ustanovení obsažená ve státních základních zákonech z r. 1867 a v zákonech je provádějících papež prohlásil pro katolickou církev za neplatná. Proto byl konkordát z r. 1855 se strany státu roku 1870 odvolán a roku 1874 zrušen.

Rok 1867 a léta následující znamenají v poměru Rakouska k církvím rozhodný obrat k lepšímu, což souvisí, jak už bylo řečeno, se vzrůstajícím se liberalismem. Byl by však na omylu, kdo by se domníval, že moc katolické církve nějak podstatně byla zeslabena; na právní samo-

statnost katolické církve novými zákony sáhnuto nebylo, nemluvě ani o tom, že po celou příští dobu fakticky katolická církev svojí vysokou hierarchií, povolávanou namnoze z aristokratických, dynastií oddaných kruhů, vykonávala neobyčejný vliv na státní politiku, zejména v kulturním ohledu. Katolická církev podržela nadále postavení se státem rovnocenné; platnost církevních zákonů, pokud ovšem neodporují státním zákonům, zůstala nedotčena; římskému papeži zůstala vyhrazena neomezená moc nařizovací i disciplinární; církevní zřízení jsou pokládána za veřejné funkcionáře, přísluší jim jako takovým zvýšená ochrana trestního zákona a dosud vykonávají část státní administrativy (asistují při uzavírání sňatků, vedou matriky a j.).

Evangelické církve tvořily za Rakouska autonomní svazy, které v mezích právním řádem stanovených vydávaly pro sebe normy. Československá církev česko-bratrská a československá církev mají, resp. budou mít, asi stejné postavení. Židé jsou organisováni v samosprávné náboženské obce.

Na poměru mezi státem a církví, jak byl upraven za Rakouska, nenastalo za trvání československého státu žádných podstatných změn. Zásada svobody víry, vědy a vyučování provádí se ovšem přesně dle zákona a na pravou míru se stlačuje neoprávněný a zákonem neodůvodněný vliv katolické církve, který se v Rakousku uplatňoval proti znění a liberálnímu duchu státních základních a květnových zákonů. Po převratu katolická církev dobře pochopila, že demokracie a republikánská státní forma nebudou jí ku prospěchu, a snažila se proto aspoň získati pro klerikální stranu, pokud možno, největší část obyvatelstva tohoto státu. Každý prostředek byl dobrý pro její politickou agitaci a neštítla se ani použití chrámů a kazatelen pro agitační účely. Československý stát musil proti takové nezřízené agitaci zakročiti zákonem, nazvaným kazatelnicovým, jímž zakázáno veškeré politikaření při bohoslužebných úkonech. V květnu 1919 uzákoněno v našem státě fakultativní uzavírání manželské smlouvy po občanském způsobu a provedena reforma manželského práva. Z právního stanoviska však poměr mezi státem a církví jest v československé republice též jako za Rakouska.

V Uhráči poměr mezi státem a církví jest také založen na principu jednoty státu a církve. V Maďarsku zvláštní postavení zaujímalý, a dosud zaujímají, velké historické církve: katolická a evangelické. Nové náboženské společnosti mohou býti sice státem uznány, nikdy však nenabudou rovnoprávného postavení s velkými historickými církvemi. Těmto velikým historickým církvím říká se také církve recipované a proto se maďarskému systému poměru mezi státem a církví dává název: systém recipovaných církví.

Stejně jako ve starém Rakousku jest upraven poměr mezi státem a církví v Rakouské republice.

I v Německu po francouzské restauraci vliv církví, nejvíce ovšem katolické, silně se uplatňoval. V první polovici 19. století ujednal papež s četnými německými státy (i protestantskými) konkordáty, v nichž umluveny dotace a ustanovování biskupů. Poněvadž kromě jiných ustanovení tyto smlouvy obsahovaly také určení hranic jednotlivých diocesi, nazývány bývají circumscripčními bullami.

Pruská ústava z r. 1850 uzákonila sice náboženskou svobodu, ale neustanovila, že náboženské společnosti podléhají státním zákonům. Následkem toho stály církve vedle státu se svým samostatným právem oproti světskému státnímu právu. Na počátku druhé polovice XIX. století rozpoutal se v Prusku pod vlivem postupujícího liberalismu prudký kulturní boj, namířený ponejvíce proti katolické církvi, s tendencí odstranění veškeren církevní vliv z veřejného života. Výsledkem kulturního boje byl zákon ze dne 12. května 1872, stanovící, že církevní moc disciplinární může býti vykonávána jen německými církevními úřady. Tímto způsobem mělo býti zabráněno církevnímu vlivu a církevní moci, uplatňující se z venčí, zejména z Říma; pravomoc římského papeže neměla míti právního významu ani vůči pruskému státu jako takovému, ani pro jeho obyvatelstvo. Katolická církev postavila se tomuto zákonu na odpor s takovou energií, že jí neodolalo ani protestantské, militaristické a imperialistické Prusko a zákon z r. 1872 byl už r. 1886 zrušen. Toť jest zajisté příkladný důkaz, jak mocnou a nebezpečnou mocí mezinárodní jest katolická církev.

Státy, které provedly odluku státu od církve, můžeme rozdělit ve dvě skupiny: těch, které odluku uzákonily podle amerického vzoru, a těch, které se řídily francouzským systémem. Americkým státním odůvodnění odluky poskytla anglická filosofie, která žádá odluku spíše v zájmu církve než státu, více z důvodů náboženských než státně-politických. Odluka dle francouzského vzoru jest prováděna z politických důvodů, a skoro jen z důvodů politických, a proto zdá se nám, že není tak pevná, jakoby jí scházelo něco na vnitřní opravdovosti. Skutečnost tato dá se lehce vysvětliti. V Evropě, kde francouzská odluka státu a církve slouží pravidelně za vzor při řešení problému, vliv katolické církve nejvíce se uplatňoval a dosud uplatňuje v politickém životě, a vždy ovšem na úkor pokroku a myšlenky demokracie nebo republikánské státní formy. («Absolutismus církevní jest podušskou světského absolutismu.» Podobnými asi slovy se vyslovil K. Havlíček.) Jest pochopitelné, že absolutismus katolické církve nemohl obstáti vedle demokratického ducha francouzské ústavy republikánské a že proto francouzský stát provedl radikální odluku státu od církve. Francii následovaly jiné demokratické státy, resp. státy, které později demokratické státní formy dosáhly (na př. Portugalsko po revoluci r. 1910).

V Americe odluka státu od církve uzákoněna už před vznikem Spojených států severoamerických ve státě Pensylvánii. Na základě spolkové akty z r. 1787 provedly pak státy Unie severoamerické odluku jednotlivě samy pro sebe. Prvním z nich byl stát Virginie. Povšechně možno říci o odluce státu od církve ve Spojených státech toto: Stát od církví ničeho nechce a ničeho jim nedává; historicky vzniklé církevní organizace se vůbec neuznávají; církve mohou se organizovati, smí však použítí jen takových organizačních forem, které zákon dovoluje; zpravidla užívají církve pro svou organizaci formy spolku a jsou potom ovšem podrobeny ustanovením spolkového zákona. Odluka Spojených států severoamerických od církví není však provedena do důsledků, poněvadž Severoamerická Unie stojí na půdě světového názoru křesťanského. Tak můžeme si vy-

světlti podobné zjevy jako: že parlament se zahajuje modlitbou (pozorným čtenářům novin zajisté neušlo, že i odzbrojovací washingtonská konference byla modlitbou započata), že se svění svátky, že jsou ustanoveny zvláštní modlitební dny, že se trestá rušení neděle, rouhačství, rušení bohoslužeb, že jest zavedena u soudů náboženská přísaha. Církev požívají ve Spojených státech severoamerických privilegii, pokud se týče placení daní a vykonávání vojenské služby. Majetek církevní jest značný. Škola ve Spojených státech severoamerických je interkonfesijní, vyučuje se však na ní modlitbě a čte se bible. Jest volno zakládati soukromé školy. Tohoto práva vydatně používá díky svému velikému majetku katolická církev, která ve všech státech, kde jest provedena odluka, horlivě zakládá soukromé školy, v nich vychovává věrné přívržence a tímto způsobem udržuje svou moc neztenčenu, ba dokonce ji rozšiřuje. Svoboda náboženská jest ve Spojených státech dokonale zajištěna, měla a má za následek velmi čilý náboženský život; v žádném jiném státě není tolik církví, náboženských společností a přerozmanitých sekt. Jest zajímavo, jak katolická církev se dovedla výborně přizpůsobiti odluce a náboženské svobodě ve Spojených státech severoamerických: zřídila si znamenitou organizaci, v níž moc biskupů nad věřícími jest téměř neobmezená. Na druhé straně zase římský papež — třebaž to nemělo pro stát a jeho obyvatelstvo právního významu — vykonává ve skutečnosti na biskupy a jimi na katolíky v Unii veliký vliv.

Radikální odluce uzákonilo si Mexiko ústavou z r. 1873 a 1874: Stát a církev prohlášeny byly navzájem za neodvisly. Bylo zakázáno vyučování náboženství a náboženské úkony na veřejných místech mimo chrám. Škola byla úplně zlaicisována. Duchovní nesmějí býti ustanovováni vysokými státními úředníky, nesmějí býti voleni ani za poslance ani za senátory. V Mexiku se církev po pronikavé odluce dosud politicky nevzpamatovala, ale odluka jí prospěla nábožensky.

Dle příkladu Států severoamerických byla provedena odluka v Australii, Jižní Africe, na Novém Zelandě. r. 1890 v Brazílii a r. 1902 na Kubě.

Také katolické Irsko v Evropě uzákonilo odluce státu od církve po severoamerickém způsobu (v Anglii samé platí systém jednoty státu a církve, anglikánská církev, která svým zřízením se podobá katolické, jest státní církví). Jest však známo, že vzdor odluce jest v Irsku vliv katolické církve neobyčejný, poněvadž zákonem stanovená bezkonfesnost školy byla v pravý opak obrácena skutečností, že učitelé obecných škol jsou jmenováni faráři.

Na evropském kontinentě přinesla a provedla velká francouzská revoluce ponejprve promyšlenou odluce státu od církve. Odluka tato trvala však pouze za velké revoluce. Restaurace francouzského království a návrat královské rodiny hourbonské pochovaly na dlouhou dobu myšlenku odluky. Roku 1814 král francouzský Ludvík XVIII. prohlásil katolickou církev za církev státní. Idea odluky žila však ve Francii stále, stala se velkou tradicí francouzského státu, jako se staly jeho tradicí politické myšlenky demokracie, proklamované světu francouzskou revolucí. Více než celé století uplynulo od velké francouzské revoluce, než francouzská republika, dědička ideí oně, plníc příkaz moderní zásady demokracie, provedla zákonem odluce státu od církve. Stalo se tak známým zákonem z 9. prosince 1905. Ve Francii jest dosud odluce státu od církve ze všech evropských států provedena nejdůsledněji a nejdále: Svoboda svědomí a kultu jest zaručena, soukromé vykonávání bohoslužby jest úplně volné, veřejná bohoslužba může býti vykonávána jen náboženskými spolky, v něž dovozeno jest církvím se organizovati; ovšem jsou povinny náboženské spolky veřejnou bohoslužbu oznamovati státním úřadům dle předpisů zákona shromažďovacího. Všechna privilegia církví byla zrušena, veškeré dotace se strany státu škrtnuty. Pokud církevní majetek nebyl zabrán státem, přešel na náboženské spolky. Církev udržují se příspěvky svých členů, štolnými poplatky a bohoslužebnými sbírkami. Aby církve nemohly hromaditi jmění, nařizeno, aby při náboženských spolcích zřízeny byly rezervní fondy, do nichž mají plynouti do určité výše přebytky důchodů církví; zůstane-li ještě nějaký zbytek po odvedení přebytků rezervnímu fondu, má býti věnován na dobročinné instituce; církve nesmí

přijímati ani odkazů ani stipendií. Škola jest přísně bez-konfesi, vyučuje se na ní laické morálce.

Katolická církev postavila se odlukovému zákonu na odpor se vši obvyklou prudkostí a energií; neuznala odluky a zakázala duchovním šetřiti ustanovení odlukového zákona, zejména zakázala oznamování bohoslužeb dle shromažďovacího zákona. Katolická církev neorganizovala se dosud dle předpisů odlukového zákona, nepoužila totiž pro svou organizaci spolkové formy tímto zákonem dovolené, takže katolická církev pro obor státního práva a pro státní správu ve Francii vlastně neexistuje. Odpor katolické církve proti odluce byl korunován do jisté míry úspěchem; církev dosáhla via fakti některých ústupků od francouzské republiky, která vůči katolické církvi praktikuje některá ustanovení odlukového zákona (oznamování bohoslužeb) velmi liberálně, posuzujíc mírně nebo vůbec si nevšímajíc nešetření některých předpisů zákona z 9. prosince 1905. Zdá se dokonce, že francouzský stát ještě víc vyjde vstříc požadavkům katolické církve; nasvědčuje tomu aspoň okolnost, že Francie před krátkou dobou navázala diplomatické styky s Vatikánem. — Odluka církvi ve Francii určitým způsobem nábožensky prospěla, kdybychom totiž chtěli na sesílení náboženského citu, náboženského přesvědčení a života usuzovati z toho, že kostely ve Francii jsou po odluce plnější.

Dle francouzského vzoru uzákoněna byla odluka v některých kantonech švýcarského spříseženstva. Ve Švýcarsku však církve odluce neodporovaly, ba této dokonce — i katolická církev — přály; proto odluka ve Švýcarsku nemá tak vysloveně proticírkevní ráz jako ve Francii. V ženevském kantonu provedena odluka r. 1907. Kanton nepředepsal církvim, jakou organizační formu za odluky si mají zvoliti, církve však dobrovolně se organizovaly ve formě náboženských spolků, které uhrážují své potřeby výnosem církevních statků a příspěvky svých členů. Budovy a statky byly církvim ponechány.

Roku 1910 byla odluka uzákoněna v basilejském kantonu, ne však důsledně, poněvadž církev zůstala zde veřejnoprávní osobností a to proto, že odluka se stala na přání dosavadní státní církve. O náboženské vy-

učování na veřejných školách se stará stát. Katolická církev této úpravě však odporovala.

Po státním převratu r. 1910 také Portugalsko se od církve odloučilo.

V Japonsku byla vyslovena odluka státu od církve už ústavou z r. 1888. V tomto státě musil býti podniknut boj proti moci historické církve budhistické. Ústavou z r. 1888 byla zaručena úplná náboženská svoboda, odstraněno bylo vyučování náboženství jak ze škol veřejných, tak ze škol soukromých, jmenovitě misijních. Na japonských školách má se vyučovati laické morálce. Tyto zásady japonské ústavy zůstaly však pouze na papíře, ve skutečnosti opanovalo náboženství zbožňující dokonce i císaře, což jest vysvětlitelno vzrůstem japonského absolutismu a imperialismu.

c) Státy od církvi uvolněné.

Některé státy při úpravě poměru mezi státem a církvi na moderním podkladě zůstaly státi v půli cesty, řídíce se heslem italského státníka Cavoura: »Volná církve ve volném státě.« Pravidelně bývá v těchto státech zabezpečena svoboda svědomí, kultu a omezena platnost církevního práva. Dle názoru námi zastávaného, pokud však církevní právo, byť i jen v sebe menším rozsahu, platilo pro stát, takže tímto je respektováno, není možno mluvíti o odluce státu od církve, poněvadž v takových státech vedle státní organizace existuje dále historická organizace církvi, vedle státního práva platí právo církevní. Proto říkáme o takových státech, že se od církvi neodloučily, nýbrž pouze uvolnily. V Evropě jsou to zejména Itálie, Belgie, Holandsko.

V Itálii poměr mezi státem a církvi upraven t. zv. garančním zákonem z r. 1871. Roku 1870 zabrán byl Itálii papežský stát, aby národnostní a politické sjednocení Itálie bylo úplné. Papež tohoto zabrání přirozeně neuznal a uzavřev se ve Vatikáně, tohoto neopustil až do své smrti. Ani nástupci Pia IX. zabrání papežského státu nikdy neuznali a z Vatikánu se nevzdálili (odtud se říká papeži »vaticánský vězeň«). Italský stát svůj poměr k církvi upravil r. 1871 zmíněným garančním zákonem, kterého katolická církev dosud neuznala. Moc katolické církve jest značně omezena, přes to však dle práva jest

v Itálii dosud státní církví na rozdíl od ostatních, které jsou pouze trpěné. Rozhodnutí církevních úřadů, vydaná podle církevního práva, jsou pro stát nezávazná. Na obecných školách se vyučuje náboženství na přání rodičů, na středních školách se nevyučuje, na učitelských ústavech jest však vyučování náboženství obligatorní.

V Belgii jest zaručena svoboda svědomí, církve však, hlavně ovšem katolická, trvají vedle státu dále. Katolická církev požívá rozsáhlých privilegií, z nichž jako nejvýznačnější sluší vytknouti, že stát platí ze svého pláty a pense duchovních. Občanský sňatek jest obligatorní. O vyučování náboženství na obecných školách rozhodují obce, na středních školách jest náboženství učebním předmětem. Pružného ustanovení čl. 17 belgické ústavy, že vyučování jest svobodné, dovedla ku svému prospěchu znamenitě využití katolická církev; díky svému velikému jmění zaplavila Belgii v krátké době soukromými katolickými školami, pomocí nich ovládla stát, nabyla neobyčejného politického vlivu, takže možno Belgii označiti jako stát nejklerikálnější.

Stejně v Holandsku, ač zde veřejné školy jsou prohlášeny za nekonfesní, mají převahu soukromé školy konfesní. V Holandsku dosud jest v jistých oborech církevního života závazné církevní právo; matriky jsou vedeny státní správou a stejně manželství jest institucí civilní.

IV. Moderní názor na poměr mezi státem a církví — odluka — její odůvodnění.

V předcházejícím byl krátce a stručně podán výklad historického vývoje poměru mezi státem a církví a dnešního jeho stavu v nejvýznamnějších světových státech. Přemýšlíme-li o velkolepém, tisíciletí trvajícím boji mezi státem a církví, poznáme v něm jistou vývojovou tendenci. Původně církve jako boží zařízení na zemi byla považována za něco vyššího než stát, na který se dívalo jen jako na světské, lidské a proto méněcennější dílo: církve byla státu nadřaděna; později církve a stát staly se mocmi rovnocennými; v novější době (osvěten-ský absolutismus) snažil se stát nabytí vrchu nad církve-mi, pokoušel se církve státní moci podříditi; moderní

doba současně s myšlenkou demokracie a republiky přinesla zásadu odluky státu od církve. Čím více pokračuje lidská kultura, tím více uvolňují se svazky mezi státní a církevní organizací, až v nejnovější době položen požadavek v zájmu státu a v zájmu společenského pokroku obě organizace úplně od sebe oddělit. Není bez zajímavosti — jak se ještě zmíním, — že vývoj státního zřízení a vývoj církevní organizace — mám na mysli katolickou církev — braly se směry zcela opačnými. Všude, kam pronikla idea demokracie, současně s jejím prováděním stala se akutní otázka odluky státu od církve (Severoamerická Unie, Francie, Portugalsko). Vždyť moderní myšlenka demokracie má svého největšího nepřítele v absolutistickém zřízení katolické církve. Tak stala se odluka státu od církve požadavkem pokroku. A pokrokovost není obecnou náladou, jak bylo u nás tvrzeno. Modernímu člověku jest pokrokovost rozumově odůvodněným přesvědčením, že vývoj lidstva jde zákonitě a soustavně vpřed, že méně dokonalé ustupuje dokonalejšímu, že dobré jest nahrazováno lepším, že zlo se světa mizí a zmizí, zkrátka, že člověk a s ním celá lidská společnost se zdokonalují a stávají lepšími; pokrokovost jest vroucí vírou v tento vývoj lidstva, jest vůlí člověka vědomě a plánovitě ten vývoj připravovati, vše, co jej brzdí odstraňovati, vše co jej podporuje, s láskou a důsledně pěstiti. Nálada jest přece — psychologicky řečeno — krátce trvajícím a velmi snadno měnivým duševním stavem, pokrokovost naproti tomu jest trvalým, t. j. stálým přesvědčením a svědomím člověka. V pokrokovosti nesmí býti také nic zkamenělého — už slovo samo tomu nasvědčuje, že v pokrokovosti nic zkamenělého není; právě naopak, pokrokový člověk musí míti dokofán otevřené oči pro kypivý sociální život.

Odluka státu od církve jest tedy otázkou pokroku a mluví pro ni důvody: státně-politické, sociální, kulturní, náboženské a mravní.

Bylo už zde řečeno, že moderní stát považuje svůj právní řád a svou státní moc na svém území za neomezené a svrchované. Vzdává se svrchovanosti jen částečně, pokud jej k tomu nutí mezinárodní vztahy, mezinárodní organizace a smlouvy, a i v takových přípa-

dech převládá ve státní vědě názor, že se zřídka části své svrchovanosti dobrovolně a ze své dobré vůle. To znamená, že státní moc a státní právní řád nesnese vedle sebe na svém území jiné jemu rovné nebo dokonce nadřazené moci, jiného platného právního řádu. Takovou mocí, která o sobě tvrdí, že, není-li státu jako božské zřízení na zemi nadřazená, tož při nejmenším aspoň koordinována, t. j. rovna, jest církev, a hlavně, ba skoro výhradně, katolická církev. Tato má svůj vlastní právní řád, církevní (kanonické) právo, nejnověji kodifikované papežem Piem X. Pro své právo požaduje církev stejné uznání a stejnou právní a zavazující platnost, jakou má státní právní řád. Takový stav dvojitosti veřejné moci a dvojitosti právního řádu, již má občan podléhati, jest pro moderní stát nemožný a nepřijatelný. V něm jest občan rozpoltněn; náleží dvěma mocným organisacím, z nichž každá by si přála míti ho celého pro sebe, má poslouchati dvou právních řádů, z nichž každý obsahuje ustanovení druhému odporující. Občan dostává se tím způsobem do rozporů (kolísí) ve vykonávání povinností. Jestliže vliv církve nabude větší síly a moci než vliv státní moci, což při čilé klerikální agitaci není naprosto nic nemožného, odvádí se občan od konání svých státoobčanských povinností a může se dokonce státi, že se staví vůči státu nepřátelsky. Z tohoto pro sebe nebezpečného stavu dostává se stát jen odlukou, již se stanoví, že na státním území a pro obyvatelstvo státu platí jen státní moc, jen světské právo a státní právní řád. Historická organisace církve stává se odlukou pro stát bezvýznamnou. Chce-li se církev právně organisovati, musí pro svou organisaci použítí forem státním právem připuštěných, zejména práva spolčovacího a musí při činnosti (veřejné konání bohoslužeb) šetřiti předpisů zákona shromažďovacího. Za odluky hradí církev potřeby kultu a vyživování svých funkcionářů ze svého jmění nebo z příspěvků svých členů. Stát neposkytuje církvim ničeho.

Zásadám, dle nichž jest organisován moderní stát, zejména stát demokratický, jsou zcela protichůdné, ba přímo nepřátelské organisací principy katolické církve. Nejnovější doba a zvláště mezinárodní poměry nastalé po světové válce jsou pro nás důkazem, že v moderních

státech vítězně pronikla myšlenka demokracie, parlamentarismu a autonomie. Katolická církev jest organisována dle principu přísně a důsledně absolutistického a centralistického, jest volební monarchií absolutistickou a centralistickou.

Katolická církev jest monarchií, poněvadž zdrojem veškeré církevní moci a vlády v církvi jest římský papež; jest monarchií volební, ježto po papežově smrti volbou ustanovuje se jeho nástupce v úřadě.

Katolická církev jest monarchií absolutistickou: staré církevní zřízení koncilové průběhem doby jest zatlačováno, moc římského papeže zdůrazňována, až na lateránském koncilu r. 1870 prohlášena zásada papežovy neomylnosti. Lateránským koncilem absolutismus katolické církve byl dovršen, neboť zásadou neomylnosti neměla býti uznána jen nejvyšší autorita papežova v náboženských otázkách, jí měla býti upevněna autorita římského papeže vůbec, i v ohledu církevně-politickém. Obecné církevní sbory (koncily), které až do této doby samy nebo aspoň s papežem společně byly nejvyšší církevní autoritou, staly se po lateránském sněmu zbytečnou institucí, neboť nyní veškerá pravomoc náleží papeži, který isa jako takový neomylný, může každé usnesení obecného církevního shromáždění zmařiti.

Katolická církev konečně jest monarchií centralistickou: veškerá moc ať zákonodárná neb soudní a výkonná soustřeďuje se v rukou římského papeže, pravomoc tohoto se vztahuje na všechny příslušníky katolické církve, ať kdekoliv v širém světě se nalézají.

Jest patrné, že vývoj státního a vývoj církevního zřízení jdou naprosto protichůdnými směry. Ve vývoji státního zřízení nad absolutismem zvítězila myšlenka parlamentarismu, moderní lidovláda (demokracie) a republikánská forma ústavní, v katolické církvi naproti tomu stará křesťanská zřízení demokratická (náboženské obce věřících, církevní shromáždění, kde se rokovalo vespolek o církevních a náboženských záležitostech) ustoupila tuhému absolutismu a centralismu. Tento nepopíratelný monarchismus katolické církve nemůže zajisté nikterak vychovávatí svých členů k demokratismu. Klerikální strany jsou vždy spíše nakloněny monarchií než demokratické republiky: staví-li se demokratickými, jsou

dech převládá ve státní vědě názor, že se zřiká části své svrchovanosti dobrovolně a ze své dobré vůle. To znamená, že státní moc a státní právní řád nesnese vedle sebe na svém území jiné jemu rovné nebo dokonce nadřazené moci, jiného platného právního řádu. Takovou mocí, která o sobě tvrdí, že, není-li státu jako božské zřízení na zemi nadřaděna, tož při nejmenším aspoň koordinována, t. j. rovna, jest církev, a hlavně, ba skoro výhradně, katolická církev. Tato má svůj vlastní právní řád, církevní (kanonické) právo, nejnověji kodifikované papežem Piem X. Pro své právo požaduje církev stejné uznání a stejnou právní a zavazující platnost, jakou má státní právní řád. Takový stav dvojitosti veřejné moci a dvojitosti právního řádu, již má občan podléhati, jest pro moderní stát nemožný a nepřijatelný. V něm jest občan rozpolten; náleží dvěma mocným organizacím, z nichž každá by si přála mítí ho celého pro sebe, má poslouchati dvou právních řádů, z nichž každý obsahuje ustanovení druhému odporující. Občan dostává se tím způsobem do rozporů (kolísí) ve vykonávání povinností. Jestliže vliv církve nabude větší síly a moci než vliv státní moci, což při čilé klerikální agitaci není naprosto nic nemožného, odvádí se občan od konání svých státoobčanských povinností a může se dokonce státi, že se staví vůči státu nepřátelsky. Z tohoto pro sebe nebezpečného stavu dostává se stát jen odlukou, již se stanoví, že na státním území a pro obyvatelstvo státu platí jen státní moc, jen světské právo a státní právní řád. Historická organizace církve stává se odlukou pro stát bezvýznamnou. Chce-li se církev právně organizovati, musí pro svou organizaci použití forem státním právem připuštěných, zejména práva společenství a musí při činnosti (veřejné konání bohoslužeb) šetřiti předpisů zákona shromažďovacího. Za odluky hradí církev potřeby kultu a vyživování svých funkcionářů ze svého jmění nebo z příspěvků svých členů. Stát neposkytuje církvim ničeho.

Zásadám, dle nichž jest organizován moderní stát, zejména stát demokratický, jsou zcela protichůdné, ba přímo nepřátelské organizační principy katolické církve. Nejnovější doba a zvláště mezinárodní poměry nastalé po světové válce jsou pro nás důkazem, že v moderních

státech vítězně pronikla myšlenka demokracie, parlamentarismu a autonomie. Katolická církev jest organizována dle principu přísně a důsledně absolutistického a centralistického, jest volební monarchií absolutistickou a centralistickou.

Katolická církev jest monarchií, poněvadž zdrojem veškeré církevní moci a vlády v církvi jest římský papež; jest monarchií volební, ježto po papežově smrti volbou ustanovuje se jeho nástupce v úřadě.

Katolická církev jest monarchií absolutistickou: staré církevní zřízení koncilové průběhem doby jest zatlačováno, moc římského papeže zdůrazňována, až na lateránském koncilu r. 1870 prohlášena zásada papežovy neomylnosti. Lateránským koncilem absolutismus katolické církve byl dovršen, neboť zásadou neomylnosti neměla býti uznána jen nejvyšší autorita papežova v náboženských otázkách, jí měla býti upevněna autorita římského papeže vůbec, i v ohledu církevně-politickém. Obecné církevní sbory (koncily), které až do této doby samy nebo aspoň s papežem společně byly nejvyšší církevní autoritou, staly se po lateránském sněmu zbytečnou institucí, neboť nyní veškerá pravomoc náleží papeži, který jsa jako takový neomylný, může každé usnesení obecného církevního shromáždění zmařiti.

Katolická církev konečně jest monarchií centralistickou: veškerá moc ať zákonodárná neb soudní a výkonná soustřeďuje se v rukou římského papeže, pravomoc tohoto se vztahuje na všechny příslušníky katolické církve, ať kdekoli v širém světě se nalézají.

Jest patrné, že vývoj státního a vývoj církevního zřízení jdou naprosto protichůdnými směry. Ve vývoji státního zřízení nad absolutismem zvítězila myšlenka parlamentarismu, moderní lidová vláda (demokracie) a republikánská forma ústavní, v katolické církvi naproti tomu stará křesťanská zřízení demokratická (náboženské obce věřících, církevní shromáždění, kde se rokovalo vespolek o církevních a náboženských záležitostech) ustoupila tuhému absolutismu a centralismu. Tento nepopíratelný monarchismus katolické církve nemůže zajisté nikterak vychovávatí svých členů k demokratismu. Klerikální strany jsou vždy spíše nakloněny monarchii než demokratické republiky; staví-li se demokratickými, jsou

takovými jen z nutnosti, byvše přinuceny okolnostmi, jejich demokratismus však není upřímný a opravdový, poněvadž netryská ani z přesvědčení ani ze srdce. Tato, řekněme, protidemokratická povaha církevního zřízení katolického jest velmi závažným důvodem, aby všechny vztahy mezi církví a moderním státem byly zrušeny, tedy pro odstavku. Zájem pokroku a moderní demokratické republiky vyžaduje, aby všechny přežitky, které jsou na překážku uplatnění myšlenky demokracie, v důsledku toho i monarchický princip, byly odstraněny a poslány do zkazek minulosti.

Dalším důvodem pro odstavku státu od církve jest mezinárodní, světový ráz katolické církve. Z deních novinářských zpráv může býti každému známo, jak se státy úzkostlivě a všemi prostředky (i válkou) brání tomu, aby nějaká moc zvenčí o své újmě zasahovala do jejich vnitřně-státního života. Takovou mocí, která vládne a poroučí všem, kdož jsou jí poddáni, ať se nacházejí v kterémkoli státě, jest katolická církev. Ona obepíná značnou část světa a žádá, aby všichni její přívrženci i proti zákonům svých států poslouchali jejich právních pravidel a jejich příkazů. Máme v historii důkazy, že římský papež dokonce prohlásil za neplatné zákony, které stát vydal a které čelily proti neomezenému církevnímu vlivu; bylo už výše řečeno, že papež Pius IX. všechny rakouské zákony z roku 1867, 1868 a 1874 za neplatné a tedy pro katolíky za nezávazné vyhlásil, pokud upravovaly poměr mezi státem a církví. Netřeba blíže vysvětlovati, k jakým důsledkům by mohlo vésti podobné osvojování si moci se strany církve; takové zasahování církve do státního života nabádá přímo občany ke vzpouře proti vlastnímu státu. Zase se nám v tomto ohledu ukazuje odstavku státu od církve jediným prostředkem, jak zbaviti se vlivu světovládné katolické církve. Jakmile stát odstavkou prohlásí, že pro jeho území a jeho občany platí jen státní zákony, může všemi donucovacími prostředky zakročiti proti těm, kteří by chtěli odporovati platnosti jeho zákonů a nařízení. Pokud však uznává církevní organizaci a platnost církevních zákonů, musí si dáti líbiti, jestliže jeho občané (mnohdy z pohodlí) spíše uposlechnou církevních rozkazů než státních zákonů.

Ve všech moderních státech bývá ustavami zaručena úplná svoboda svědomí a rovnost přesvědčení. Tato zákonná ustanovení zavazují stát, aby ku všem náboženským společnostem a církvím se choval spravedlivě, zakazují, aby stát některé náboženské společnosti a církvi poskytoval zvláštní privilegia. Svoboda svědomí a rovnost všech konfesí může však býti do důsledků provedena jen ve státech od církvi odloučených, neboť odstavkou prohlašuje stát, že všechny církve jsou pro něho stejně dobré, lépe řečeno stejně lhotejné; odstavku teprve dává státu možnost, aby vůči všem konfesím se choval stejně a spravedlivě. V ústavách moderních států bývá dále zpravidla prohlášena plnost občanských práv za nezávislou na náboženském vyznání občanů; i v tomto případě odstavku jest důsledným provedením tohoto dnes už samozřejmého požadavku.

Nelze popřítí a nikdo rozumný zajisté nepopírá, že byly doby, kdy církve vykonávaly vynikající sociální úkol. Bylo tomu tak hlavně v dobách, kdy státní moc byla v úpadku, kdy stát nejevil pražádného nebo jen velmi malý zájem o sociální otázky a potřeby svého lidu. Jest na př. známo, že katolická církev byla ve středověku šířitelkou kultury, že zakládala školy všech druhů, zejména vysoká učiliště (university), v klášterích a klášterních školách pěstovala vědy a umění, vydržovala nemocnice a jiné dobročinné ústavy. Církev pro onu dobu byla v jistém směru lidstvu dobrodíním, i sociálním pokrokem, protože udržovala a podporovala rozvoj kultury a civilisace.

Avšak všechny sociální úkoly, které kdysi plnila církev, a mnohé ještě jiné a nové převzal v nové době stát. V přítomné době jest jedině stát povolán, aby zajistil uspokojení všech sociálních potřeb, aby podporoval pokrok společnosti a lidstva. Ve středověku to mohla činiti církev, poněvadž společenské poměry nebyly tak složité a nebylo sociální otázky, jak jí dnes rozumíme. V prvních stoletích středověku mohla církev na místě státu vykonávati sociální funkce tohoto, poněvadž téměř veškeré obyvatelstvo západní Evropy bylo katolické a nebylo proto třeba se obávati, že by se někomu mohla státi křivda, když církev pečovala o všechny potřeby tehdejší společnosti. Jakmile však jednou vyslovena a uskuteč-

něna svoboda svědomí, jakmile na základě této moderní myšlenky vznikly nové, přečetné náboženské společnosti a rovnost všech lidí bez ohledu na náboženské a jiné přesvědčení stala se organizačním principem novodobé společnosti, v takové době, má-li býti každému zajištěn rovný a spravedlivý podíl na sociálních vymoženostech, musí býti orgán, který by vskutku spravedlivě dovedl řešiti sociální otázky, nevšímaje si, jaké kdo má osobní, vnitřní přesvědčení. Orgánem, který na dnešním stupni společenského vývoje zaručuje nestrannost a objektivnost při řešení sociálních otázek, jest stát, jemuž svoboda přesvědčení jest svatou a nedotknutelnou. Církve takové objektivnosti nikdy míti nemohou, poněvadž by vždycky stranily svým vyznavačům a zkracovaly ostatní. Dějiny poskytují nám příliš mnoho důkazů o zaujatosti a nesnášlivosti církví. Známe z historie, jak katolická, a také jiné církve, reformátory a přívržence nových sekt, kteří horlili proti církevní moci světské a náboženskému dogmatismu, prohlašovala za kacíře, vyháněla jako psance z lidské společnosti, věznila a posílala na hranice.

Dospíváme proto k úsudku, že i řešení sociální otázky, která je v dnešní době tak naléhavou, předpokládá, aby do něho neměly co mluvíti církve. Spravedlivé uskutečňování sociální otázky jest dalším důvodem pro odluku státu od církve.

Při odloučení státu od církví nejde však jen o upravení právního poměru mezi státem a církvemi, nýbrž také o otázky jiné: zavedení povinného (obligatorního) občanského sňatku, civilní, t. j. státní vedení matrik, odstranění náboženské přísahy u soudů, odcírkevňení školy. To jsou požadavky už kulturního rázu a přicházíme tak k tomu, abychom si řekli, zda také z kulturních důvodů jest nutna odluka státu od církve.

Všechny církve, jak se ještě pokusím vyložit, mají v sobě mnoho konservativního. Byť i o sobě tvrdily, že uznávají svobodu svědomí, přece průběhem doby stávají se dogmatickými. Jest jistě dogmatem i zásada, že pramenem veškerého náboženského uvažování a přesvědčení jest bible. Hlavně ovšem platí o katolické církvi, že jest dogmatická, t. j. že věřící nesmí se uchýliti od učení oficiální církví zastávaného.

Veškeré theologické učení katolické církve jest vybudováno na scholastické, supranaturalistické (nadpřirozené) středověké filosofii, jak byla k vrcholu přivedena sv. Tomášem Aquinským. — Scholastická filosofie napřed zdůrazňuje víru, filosofii neb vědu připouští pouze potud, pokud víru odůvodňují. Tato filosofie jest filosofii i současné katolické církve a brání se všemožně vlivům moderní vědy. Jest to pochopitelné: věda buduje na stálém pokroku, jest přístupna novým, třeba nejdalekosáhlejším poznatkům. Věda dychtí přímo po nových poznacích, a to i za cenu, že dosavadní pravdy budou zvráceny, že bude objeveno něco, co v opak obrátí dosud uznávané, vědecky založené hypotheses. Ne tak církve při svém ztrnulém dogmatismu a scholastické filosofii; ona trvá na tom, aby se věřilo věcem, které věda už dávno mimo vši pochybnost vyvrátila, církve přímo zabraňuje svým vyznavačům, aby se vzdělávali dle pokročilejšího stavu vědeckého poznání, předpisuje jim, kam až jejich rozum smí jíti ve svém bádání a svých otázkách, církve dokonce podává návod, jak možno se chrániti před vlivy moderní vědy. Katolická církve podnikla rozsáhlou akci proti t. zv. modernistickým snahám. Dne 8. prosince 1864 vydal papež Pius IX. encykliku, k níž přidal seznam novověkých bludů, moderních názorů náboženských, vědeckých a společenských. Tento seznam bludů nazývá se syllabus (Syllabus complectens praecipuos nostrae aetatis errores, t. j. seznam hlavních bludů našeho věku). »Pius IX. postavil se v něm úplně na stanovisko středověké, žádaje, aby věda a stát podrobily se autoritě papežově« (Ottáv slovník naučný) a zakázal věřícím moderní názory vědecké uznávati. Syllabus bludů z r. 1864 byl doplněn novým syllabem roku 1907, vydaným papežem Piem X., který akci proti modernistickým snahám vedl neenergičtěji. Týž papež ustanovil dokonce, že kněžský dorost musí se zvláštní přísahou zavázati, že se bude varovati všeho modernismu. Jest patrné, že mezi moderním názorem světovým, moderní vědou a mezi učení katolické církve zeje nepřeklenutelná propast, že mezi těmito dvěma krajnostmi není možný žádný kompromis, že proto zájem pokroku a lidské civilisace káže, aby moderní lidská společnost, a tedy i stát, přetřhaly

veškery vztahy ke katolické církvi, t. j. aby se od církve odloučily.

Věrní syllabu bludů, věrní scholastické filosofii, přísnému dogmatismu a neomylnému římskému papeži mají katol. čtí kněží vychovávat ve škole nábožensky a mravně mládež. Taková výchova očividně odporuje a jest výsměchem modernímu požadavku, aby vyučování a výchova mládeže byly vedeny zřetely jen vědeckými. Zde třeba hledati původ novodobého požadavku odcírkevnění školy, požadavku pro každého opravdového pokrokovce víc než samozřejmého. Katolický kněz a moderní učitel jsou pojmy, které se vylučují. Jen učitel z nich patří škola, dělení mezi nimi jest nemožno. Do moderní školy patří jen učitel s důkladnou vědeckou a filosofickou přípravou, škola jest působištěm jen učitelovým. Princip naprosté náboženské svobody nepřipouští aby škola se stala útočištěm církví, půdou pro získávání přívrženců určitých konfesí, poněvadž tvoření náboženského přesvědčení musí býti přenecháno každému jednotlivci svobodně. Pokud se týče mravní výchovy mládeže, o tu musí se dostatečně postarati a postará se moderní škola, neboť i mravní výchovu třeba vésti vědecky.

Aby moderní škola splnila svůj úkol, musí býti zbavena vlivu církví. Odcírkevnění školy provede však zase jen stát od církví odloučený a naopak nemožno si představit odluku, aniž by byla do důsledků uskutečněna bezkonfesijnost moderní školy.

Řešení školského problému vyžaduje ve státech od církví odloučených, zejména v těch, kde církevní majetek je veliký, největší opatrnosti. Jest zajisté těžko přímo církvím zakázati zakládání soukromých konfesijních škol. Na Belgii však máme odstrašující příklad, kam vede úplná svoboda ve zřizování soukromých škol církví; pomocí soukromých škol, jež pro veliký svůj majetek mohla zakládati, katolická církev zklerikalisovala celý stát. Československá republika má v rukou účinný prostředek, jak zabrániti v případě odluky záplavě a vlivu soukromých škol katolických. Kromě ostrého dozoru doporučovalo by se důsledné provádění zákonů o pozemkové reformě ohledně církevních statků, jichž převážně většiny nabyla církev bezprávným způsobem. Snad touto

cestou — zmenšením, odnětím církevního majetku a odebráním všech daňových úlev a dotací — dalo by se nebezpečí soukromých církevních škol odvrátiti. Třeba zde také zdůrazniti, že odloučení státu od církve neznamená, že by nadále stát neměl církvím věnovati prádné pozornosti. Odlukou církev, hlavně ovšem opět katolická církev, nejen nábožensky, ale také organizačně určitým způsobem získává. Po odluce mezinárodní organizace katolické církve se silnou ústřední mocí papežskou dochází svého plného výrazu; tato mezinárodní organizace katolické církve nemá ovšem pro stát za odluky právního významu, ale jest faktem, s nímž třeba velmi vážně počítati: papež totiž dále svobodně, nyní nejsa omezován státním vlivem, jmenuje a odvolává biskupy, vydává nařízení, vykonává zkrátka veškeru svou pravomoc.

Které náboženské a mravní důvody jsou pro odluku státu od církve?

Náboženský ideál moderního člověka směřuje k tomu cíli, aby každý dovedl si na základě svého vnitřního, duševního života ve shodě se stavem vědeckých poznatků vytvořiti vlastní náboženské přesvědčení, aby dle toho svého náboženského přesvědčení také doopravdy žil poctivě a důsledně jednal, jak mu káže jeho upřímný a žitý náboženský cit. Náboženství v tomto pojetí jest nejkrásnějším květem lidského srdce. Jím člověk odpovídá na svou touhu spěti stále výš a výš, býti lepším a dokonalejším, jím člověk řeší a upravuje pro sebe poměr k nekonečnu a neznámu, kam nemohl dosud nahlédnouti pro nedostatek vědeckého poznávání, jím člověk stanoví svůj poměr k životu — a to pokládám za nejdůležitější — svůj poměr k ženě, dětem, bližním, celému světu, v němž žijeme, s nímž trpíme a se radujeme. Každá myšlenka, každý čin mají býti prolunty tímto vroucím náboženstvím, život celý v něm dochází svého vyššího zhodnocení, řekl bych posvěcení. Dívá-li se moderní člověk tak na náboženství, potom církev jako takové pozbývají pro něho své oprávněnosti, důvodu pro svou existenci, poněvadž jest přesvědčen, že takto moderně pojaté náboženství se právně organisovati nedá, že se nedá vtěsnati v žádné říkání a formální úkony, poněvadž jest nejosobnějším projevem lidské individuality.

Opravdu náboženský podklad možno postihnouti pouze při vzniku církví, náboženských společností a sekt. Postupem doby klade se v nich stále menší a menší důraz na náboženskou opravdovost, za to tím větší váha přikládá se zevně: právní organizaci a obřadnému vykonávání bohoslužebných úkonů. Psychologicky dá se věc snadno vysvětliti. Pozdější členové církví nemohou míti přece těchže náboženských duševních stavů, jaké měli velcí náboženští myslitelé, jimž zpravidla církev děkují za svůj vznik, nemohou míti onoho vřelého a poctivého citu náboženského jako myšlenkoví zakladatelé církví, poněvadž jen trpně přejímají to, co tvůrčí náboženští duchové vytvořili, domyslili, celou svou bytostí procítili a životem uskutečňovali. V církvích náboženský cit, opravdovost přesvědčení, poctivost činů náboženstvím zhodnocených jsou nahrazeny formálním příslušenstvím, obřadnictvím beze všeho vztahu k opravdu náboženskému cítění. Možno to celkem říci tak, že církevnictví opravdové náboženství ubíjí.

Jsme přesvědčeni, že moderní demokratická republika, která stojí na výši kulturního pokroku a sociálního vývoje, poskytuje člověku všechny podmínky, aby se plně, tedy i nábožensky, vyžil. Poněvadž církev, hlavně ovšem katolická církev, jsou hlavní překážkou, aby člověk dospěl k modernímu pojetí náboženství, jak jsme o něm právě promluvili, zájem tohoto moderního náboženského nazírání vyžaduje, aby církvím bylo zabráněno vykonávat neblahý, zpátečnický vliv na stát, který se má státi půdou pro vznik moderního tvoření náboženství, konkrétně vyjádřeno žádá, aby všechny vztahy mezi státem a církvemi byly přervány, t. j. stát od církví odloučen.

Snad jest patrné, že byl shora kladen důraz na spojitost náboženství s životem, na to, že činy člověka mají v náboženství dosáhnouti svého posvěcení.

Jednání člověkově označujeme však také jako mravné nebo nemravné. Které kvalifikujeme jako mravné? Těžká odpověď všeobecná, když sám pojem mravnosti není dostatečně vědou objasněn. Není účelem tohoto spisku a nestačí na to ani síly autorovy, aby zde podal snad vědeckou definici mravnosti. Budiž věc vyjádřena tak, že za mravné pokládáme vše (myšlenky, city i činy), k čemu lidská společnost na určitém stupni kultury dává svou

sankci, co schvaluje a co pro své blaho a pokrok lidstva pokládá za dobré. Mravnost projevuje se tedy životem společnosti a životem, t. j. činy jejího člena-člověka.

Život jest páskou, která úzce víže náboženství a mravnost. Nemyslíme, že by snad myšlení, cítění a jednání člověkově, má-li býti mravným, musilo býti vedeno náboženskými pohnutkami (motivy); mohou býti mravné činy — a domníváme se, že jich jest v lidském životě většina — aniž by byly určovány náboženskými pohnutkami, to však chceme říci, že i mravní jednání člověkově v jeho opravdovém náboženství dosahuje nového zhodnocení, kromě mravního zhodnocení, zhodnocení náboženského. Hluboce pojatým náboženstvím celková náklonnost člověka k mravnému jednání sesiluje, náboženský člověk při mravném činu vyhovuje nejen sociální morálce, ale cítí, že plní smysl svého života, že vydává, čím překypuje jeho srdce, a jako odplatu běže své vnitřní úspokojení a čistou radost, která jasně vyplňuje celý jeho život.

Takovou — řekněme snad nevhodně — vyšší mravnost může vytvořiti zase jen náboženství poctivé, opravdové, osobní, o jakém už výše bylo pojednáno. Náboženství jen církevní takové mravnosti nevytvoří, ono vůbec netvoří žádné mravnosti, naopak svým obřadnictvím a formalismem podporuje povrchnost, která je opakem mravnosti. Příslušníci církví jednají »mravně« proto, poněvadž to nařizují církevní předpisy, poměrně zřídka plynou jejich mravné skutky z opravdového přesvědčení a vědomí dobra. Jednání člověka, který myslí, že nějakým církví předepsaným, formálním úkonem vykoná nábožensko-mravný čin, můžeme označiti jako nenáboženské a mravně lhostejné, ne-li dokonce jako nemorální, když se totiž domnívá, že za tak laciný úkon dojde bohaté odplaty na nebesích.

Dospíváme k úsudku, že církevnictví otupuje nejen náboženský cit, ale také zatlačuje vědomí mravního jednání.

Historie dává nám dosti důkazů pro náš názor, že církevnictví a rozvoj církevní moci mravnosti neprospívá. XII.—XIV. století jsou, jak známo, dobou, kdy vnější moc katolické církve byla největší, na vrcholu; nebylo však také snad nikdy většího úpadku mravního

a větší skleslosti upřímného náboženského přesvědčení, jako v tomto čase, kdy katolická církev byla vskutku světovládnou mocí a římský papež stál nade všemi panovníky tehdejšího světa. Mravní úpadek politicky silné katolické církve byl jednou z hlavních příčin velké evropské reformace, která světu přinesla svobodu náboženského přesvědčení a svobodu svědomí, jejímž důsledkem a možno říci — konečným i plným uskutečněním jest moderní odluka státu od církve.

Namítne se nám, že jest nemožno domnívati se, že miliony příslušníků církví, zejména prostého lidu jsou nenáboženské, že motivy jejich jednání nejsou mravní, poněvadž vyplývají z donucení, které na příslušníky církví vykonávají církevní předpisy, že tedy neplynou z vnitřního přesvědčení. Věřím, že velká část příslušníků různých církví jest nábožensky hluboce založena, jsem ale také přesvědčen, že pro náboženský svůj cit zvolili formu církevního »náboženství« proto, že neporozuměli — poněvadž přechasto neměli k tomu příležitosti, — sledu kulturního vývoje, že pro nedostatek vzdělání rozumu, citu, vůle, nemohou dospěti k náboženství moderně pojatému, které pokládáme za ideál lidstva.

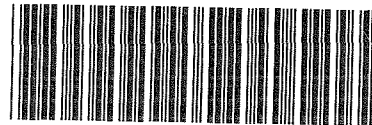
Vzdělání jest nejlepším prostředkem, aby lidstvo došlo k ideálu, by každý dovedl si sám bez pomoci církví rozřešiti svou osobní náboženskou otázku. Krokem k tomu jest odluka státu od církve.

Končíme Masarykovými slovy (M. J. Hus a česká reformace): »Jakmile domůžeme se politické svobody, bude prvním naším krokem rozluka církve od státu; náboženství musí býti jako Husovi věci svědomí a ne politiky.

REV15

ÚK PrF MU Brno

3129S03549

BOH. DORUŠÁK
knihařství, výroba obchodních knih
BRNO, Dvorecká 5.